

proipćenja

PRAVEDNE PLAĆE I PRAVEDNE CIJENE

Dr. Karlo Koračević

1.1. Mislim da nije potrebno pokazivati kako se ovaj koreferat uklapa u okvirnu temu tjedna. Socijalna skrb Crkve i sav njezin govor o dostojanstvu čovjeka i njegova rada pretvorio bi se u neplodnu retoriku, kad se ona ne bi brinula i o pravednom nagrađivanju subjekata i o pravednom vrednovanju proizvoda toga rada. A ne može se Crkvi poreći pravo da progovori o tim pitanjima, jer se ne smije i »ne može na čisto 'tehnički' problem svesti ono što zadire u dostojanstvo čovjeka i naroda« (SRS 41). Ako je opus iustitiae pax, onda je pravednost u plaćama i cijenama jedan od važnijih preduvjeta socijalnog mira.

1.2. Redoslijed pravedne plaće – pravedne cijene opravdan je iz bar dva razloga. Prvo, jer je pitanju pravednih plaća dano često i dosta prostora u socijalnim enciklikama, dok se o pravednim cijenama mogu naći samo rijetke opaske. Razmjerno tome i mi ćemo više pažnje posvetiti ovome prvom problemu. Drugo, jer u odnosu između plaće i cijene Crkva daje prednost plaćama, to jest plaće moraju biti takve da konkretnom pojedincu omoguće dostojan život u konkretnim socio-ekonomskim okolnostima, dakle u danom režimu cijena. Strategija ostvarivanja pravednosti ide prije svega na usklađivanje plaća s cijenama, a ne cijena s plaćama.

2. PRAVEDNE PLAĆE

U »Laborem exercens« broj 19 vrlo se jasno kaže da se sva neotuđiva »prava čovjeka... što se tiče rada... konačno oblikuju u odnosu između radnika i izravnog poslodavca«. A »ključni problem društvene etike u ovom slučaju jest pravedna nagrada za obavljani rad. U sadašnjem kontekstu nema važnijeg načina ostvarivanja pravednosti u odnosima između radnika i poslodavca od nagrade za rad«. Problem je pravedne plaće prema toj enciklici najvažniji test pravednosti čitavog društvenog sistema:

»Trebalo bi također naglasiti da istinska pravednost nekog društveno-ekonomskog sistema i, u svakom slučaju, njegova ispravnog funkcioniranja zaslužuju na koncu konca da budu ocijenjeni prema načinu kako se pravedno u tom sistemu nagrađuje ljudski rad. Ovdje se ponovno susrećemo s prvim načelom svakog

etičko-društvenog poretka, to jest načelom o zajedničkoj uporabi dobara. U svakom sistemu, bez obzira na temeljne odnose između kapitala i rada, plaća, to jest nagrađivanje rada, konkretan je put kojim su većini ljudi dostupna dobra namijenjena zajedničkoj upotrebi, bilo da je riječ o prirodnim ili o proizvedenim dobrima« (LE 19).

2.1. Tipologija dohotka

Nakon što smo naglasili važnost problematike, započet ćemo njezinu razradu pitanjem, tko sve i kakav tip dohotka dobiva. Socijalna nauka Crkve odlučno odbacuje dvije pogrešne teze o legitimnoj bazi dohotka. Prvo, onu koja priznaje samo rad kao izvor dohotka (QA 57) i drugo, tezu da se radom stječe vlasništvo nad proizvedenim dobrima. Ono što je rezultat kooperacije dvaju faktora, kapitala i rada, ne može nikako biti pripisano samo jednome od njih (QA 53).

U sistemu tržišne ekonomije dohodak je protuusluga za uslugu koja može biti ekonomski vrednovana. Dohodak, dakle, može dobiti onaj tko kao uslugu nudi zemljišno tlo, kapital, svoje poduzetničke sposobnosti ili rad. U podudarnosti s ta četiri tipa ekonomski relevantnih usluga stoje:

a) zemljarina, koja je naknada za iznajmljenu zemljišnu površinu,

b) kamate ili naknada za uloženi financijski ili fizički kapital,

c) poduzetnički profit, koji se ne smije poistovjetiti ni s kamatama na uloženi kapital ni s plaćom koju si poduzetnik uzima za svoj rad, nego je poslovni uspjeh, dobit,

d) nagrada za rad koju ćemo zvati plaća, da tu vrstu dohotka ne miješamo s prve tri. Mi ćemo ovdje govoriti samo o pravednosti te četvrte vrste dohotka.

2.2. Načela za određivanje pravedne plaće

Gledano sa stajališta poduzeća ili poslodavca, postoje tri glavna načela o raspodjeli dohotka, od kojih se u najvećem broju slučajeva ne primjenjuje samo jedno, nego dva ili sva tri u raznim kombinacijama.

a) Načelo »uravnilovke« ili izjednačavanje dohotka prema geslu »svakome jednako«. Budući da su svi ljudi jednako vrijedni, svaki bi imao pravo na jednaki udio u nacionalnom dohotku. Premda nitko nije pokušao ostvariti to načelo u njegovu ekstremnom smislu, mnoge si zemlje postavljaju kao ekonomski i politički cilj ravnomjerniju raspodjelu dobara.

b) Načelo potrebe prema geslu »svakome koliko mu treba«. Kompetentne državne institucije određuju kriterije o kojima treba voditi računa prilikom raspodjele dohotka. Tako se obično uzimaju u obzir svi ili neki od sljedećih faktora: bračno stanje, životna dob, vrsta posla, broj djece.

c) Načelo učinka prema geslu »kakav učinak, takva plaća«. Premda je to načelo po sebi moralno ispravno i vrlo često primijenjeno, ne treba previdjeti da je njegova slijepa primjena nesocijalna. Jer, prvo, manji učinak nije uvijek rezultat vlastite krivnje ili lijenosti (kao npr. u slučaju bolesti ili fizičke slabosti) i, drugo, utrkivanje u radu često stvara napetu atmosferu među radnicima.

Crkva najprije isključuje dva načina određivanja visine plaće: ona ne smije biti niti prepuštena »posve slobodnom natjecanju zainteresiranih« niti samovolji moćnijih (MM 71). Problem određivanja pravedne plaće treba gledati i rješavati stavlajući u harmoničan suodnos tri odnosno četiri razine na kojima se taj problem postavlja. U QA broj 70 navode se ova tri kriterija:

a) *Uzdržavanje radnika i njegove obitelji*. Radniku treba »davati takvu plaću kolika mu omogućuje provoditi život dostojan čovjeka i nositi teret pristojna uzdržavanja obitelji«. To znači da bi očeva plaća morala biti takva da ni maloljetna djeca ni majka ne budu prisiljeni raditi za plaću izvan kuće, jer je očeva plaća suviše mala.

b) *Ekonomsko stanje poduzeća*. Nepravedno bi bilo tražiti takvu plaću koja bi suviše opteretila poduzeće ili čak dovela do njegove propasti, jer bi takav zahtjev sličio bumerangu i u svojem povratnom djelovanju ugrozio život radnika koji bi mogli ostati bez posla. Također nije pravedno smanjivati plaće radnika, ako poduzeće posluje sa slabom dobiti ili gubitkom, kad za to stanje nisu krivi radnici, nego loše rukovođenje, planiranje ili zastarjela organizacijska i tehnička komponenta proizvodnog procesa.

c) *Opće dobro zemlje*. Pri određivanju pravedne plaće treba misliti na dobrobit pojedine zemlje, pogotovo s obzirom na nezaposlenost. »Socijalnoj... pravednosti je protivno da se plaća radnika bez ikakva obzira na javno dobro, radi vlastita dobitka, previše umanjuje ili previše povećava« (QA 74). Također treba voditi računa o uskoj povezanosti raznih grana privrede jedne zemlje, što znači da treba prosuditi koliko se mogu mijenjati plaće u jednoj grani bez štetnih posljedica za druge. Prilikom dogovaranja plaće zainteresirane strane moraju misliti na to kako će se njihova visina odraziti na zaposlenost, ulaganja i razinu cijena.

d) *Opće međunarodno dobro*. U utvrđivanju visine nagrade za rad treba također promisliti što »zahtijeva međunarodno dobro, to jest dobro više međusobno povezanih država, različitih po ustrojstvu i prostranstvu« (MM 71). Taj četvrti kriterij koji onim trima iz QA dodaje Ivan XXIII. u MM ima u vidu činjenicu da su nacionalne ekonomije u naše vrijeme i političkom voljom (EZT) i objektivnim okolnostima usko povezane.

2.3. Naknadna korekcija raspodjele nacionalnog dohotka

Kad smo prije nabrojili četiri vrste subjekata koji imaju pravo na dohodak u sistemu tržišne ekonomije, bilo je odmah jasno da je tu velik dio stanovništva isključen iz raspodjela, jer se radi o pasivnim elementima na tržištu usluga, to jest oni nisu nosioci usluga koje bi mogle biti ekonomski vrednovane. Za te kategorije (djeca, starci, kućanice, invalidi, bolesnici, nezaposleni) nema, dakle, ni dohotka kao protuusluge. Da bi te osobe ipak mogle dostojno živjeti, potrebno je obaviti preraspodjelu nacionalnog dohotka, to jest sume svih dohoda, najamnina, kamata, dividenda i dobitaka, preko doprinosa za socijalno osiguranje i poreza. Takvo rješenje, doduše, danas svi ne prihvaćaju bez rezervi, jer misle da je radnik dovoljno zreo da se sam brine o svojoj sigurnosti i

svojem zdravlju i da bi, dakle, bilo nepravedno lišavati ga oko trećine njegove plaće, koja mu se u tu svrhu oduzima, ali sadašnje rješenje izgleda u uvjetima modernog društva ipak najbolje moguće.

2.4. Pravedna plaća je obiteljska plaća

Od RN (35) preko QA (71) i MM (68) do LE Crkva stalno ponavlja da je pravedna plaća obiteljska plaća: »Pravedna nagrada za rad odrasloga koji je odgovoran za obitelj jest ona koja će biti dovoljna da se utemeli i dostojno uzdrži obitelj i osigura njezina budućnost« (LE 19). Dvije su mogućnosti za postizanje toga cilja:

a) Takozvanom »obiteljskom plaćom«, »to jest jedinstvenom plaćom na ruke glave obitelji za njegov rad, dostatnom za potrebe obitelji, a da supruga ne mora preuzeti neki rad izvan obitelji...« (LE 19). Ta mogućnost u današnjim konkretnim okolnostima izgleda jedva ostvariva. Jer kojim pravom tražiti od poduzeća da nekim svojim radnicima isplaćuje obiteljske plaće. Ona bi onda bila u kušnji da, s namjerom da smanji svoje troškove, zapošljava neoženjene radnike ili samo one s djetetom ili dva. A to bi radnike s obiteljima, pogotovo brojnim, samo stavilo u još teži položaj.

b) Praktično ostaje tako samo druga mogućnost ostvarivanja obiteljske plaće, a ona se sastoji u raznim društvenim mjerama »kao što su obiteljski doplaci za majku domaćicu, doplaci koji moraju odgovarati stvarnim potrebama, odnosno broju osoba na radnikovoj brizi sve dok ne postanu sposobne same dostojno preuzeti odgovornost za vlastiti život« (LE 19). Za ilustraciju kako se to načelo socijalne nauke Crkve može konkretizirati u praksi, evo nekoliko primjera iz socijalnog zakonodavstva Bavarske:

– Dječji doplatok za 1. dijete 50 DEM mjesečno, za 2. 100, za 3. 220, za svako daljnje po 240 DEM mjesečno.

– Schulwegkostenfreiheit za svako 3. i daljnje dijete.

– Steuerreform koja je započela 1.1.1986. i ima tri faze rasterećuje obitelji to više što im je niži dohodak i veći broj djece.

– Majkama se daje od 1. siječnja 1988. tzv. Erziehungsgeld za prvih 12 mjeseci nakon porođaja u visini od 600 DEM mjesečno.

– Od 70-tih godina postoji Hausfrauenrente, makar ona bila još vrlo skromna, oko 300 DEM mjesečno. Sve to sigurno još nije dovoljno, ali se radi o konkretnim koracima na pravom putu i u pravom smjeru.

Situacija majki za Crkvu je najbolja provjera iskrenosti brige nekog društva za dobro obitelji, za odgoj novih naraštaja, a time i za dobro društva općenito. Zato Crkva izjavljuje:

»Bit će društvu na čast ako bude omogućilo majci da se – bez ograničenja svoje slobode, bez psihološke ili praktične diskriminacije, bez osjećaja manje vrijednosti pred svojim družicama – posveti odgoju djece prema različitim potrebama njihove dobi« (LE 19).

3. PRAVEDNE CIJENE

Razina cijena ima u naše vrijeme mnogo važniju ulogu nego ikada prije. Jer dok je u prošlim ekonomskim razdobljima obitelj u velikoj mjeri sama proizvođača dobra nužna za život, mi živimo u društvu koje se temelji na trgovini, budući da plaćamo, kupujemo gotovo sva dobra i usluge. No dovoljan je samo letimičan uvid u ono što na temu pravednih ili ravnotežnih cijena donosi Joseph A. Schumpeter u prvome svesku svojeg djela »Povijest ekonomske analize« (Informator, Zagreb 1975; usp. npr. str. 51–53, 78–82 i 255), pa da se uvjerimo kako je mnogo teže govoriti o pravednosti cijena nego o pravednosti plaća. Već za Aristotela pravednost se cijena sastojala u ekvivalenciji onoga što prodavač odnosno kupac daje i dobiva. Budući da je velik broj ljudi spreman da za određenu stvar da određenu protuvrijednost, to znači da društvo ocjenjuje, cijeni robu. pravedna se cijena tako identificira s faktičnom društvenom cijenom. Istu koncepciju, prema Schumpeteru, ima i sv. Toma. Duns Scotus stavlja pravednost cijene u vezu s radnim i financijskim troškovima proizvođača i trgovca. Kasni skolastici kao Molina inzistirat će na korisnosti proizvoda, to jest na njegovoj upotrebi i važnosti za kupca te na njegovoj obilnoj ili oskudnoj ponudi kao glavnim faktorima koji određuju razinu cijene. Time su praktično pripremili sve elemente za jednu teoriju cijena, kakva se iskristalizirala u prošleme stoljeću.

3.1. Cijena kao rezultat interakcije ponude i potražnje

Korisna su najprije dva terminološka pojašnjenja. *PONUDA* izražava odnos između više mogućih cijena jedne određene robe i količina u kojima su prodavači voljni prodati tu robu po pojedinim od tih cijena. Zakon ponude glasi: ponuđena količina robe varira upravno proporcionalno s cijenom (što više cijena, to više se želi prodati, što niža, to manje). *POTRAŽNJA* izražava odnos između raznih mogućih cijena određene robe i količina u kojima su potrošači voljni kupiti tu robu po pojedinim od tih cijena. Zakon potražnje glasi: potraživana količina robe varira obrnuto proporcionalno s cijenom (što viša cijena, to manje se želi kupiti, što niža, to više). Tržište je mjesto susreta ponude i potražnje i ono određuje točku u kojoj se u danom trenutku te dvije krivulje sijeku, to jest realnu cijenu određene robe na određenom tržištu i količinu koja se po toj cijeni može prodati. To nije neka fiksna točka, nego ona u režimu slobodne konkurencije stalno oscilira iznad i ispod tzv. ravnotežne cijene. Opće je pravilo da porast potražnje podiže, a njezin pad snižava cijenu, dok porast ponude snižava, a njezin pad podiže cijenu. Dovoljno je podsjetiti da ta igra ponude i potražnje izgleda nešto drukčije u slučaju monopola (npr. OPEC) ili oligopola (npr. automobilska industrija), a da te razlike ovdje ne preciziramo. I iz ovako površnog prikaza mehanizma formiranja cijena na slobodnom tržištu jasno se nameće pitanje: Ima li uopće smisla govoriti o (ne)moralnosti ili o (ne)pravednosti cijena u takvim uvjetima? Na međunarodnom planu (odnos Sjever-Jug, razvijeni-nerazvijeni) vjerojatno lakše (usp. PP 58 ili

SRS 16 i 43). Na nacionalnom planu već teže. Uostalom najbolja potvrda za to jest na početku spomenuta činjenica da se u socijalnim enciklikama mogu naći samo rijetke i vrlo škrte posredne primjedbe na temu pravednosti cijena, a i od tih malo većina se odnosi na međunarodne ekonomske odnose. Nama su poznata samo dva mjesta gdje se izravno govori o pravednim cijenama unutar jednoga društvenog sistema.

1. QA 75: U kontekstu govora o općem dobru kao jednom od kriterija određivanja pravedne plaće stoji: »Pravedan razmjer među plaćama vrši također veoma blagotvoran upliv. S njim je u uskom savezu pravedan razmjer među cijenama uz koje se prodaju proizvodi raznih struka, kao na primjer zemljoradnički, industrijski i drugi«. Koliko je ta tvrdnja istinita i važna, to je u našim okolnostima posebno jasno.

2. MM 140: »Budući da poljoprivredni proizvodi služe zadovoljavanju osnovnih čovjekovih potreba, treba im tako odrediti cijenu da budu svima pristupačni.« To se, naravno, ne smije postići negacijom upravo citiranog zahtjeva o pravednom razmjeru između cijena proizvoda raznih privrednih grana. Država mora pronaći konkretna rješenja, npr. subvencioniranjem, tako da poljoprivrednik dobije pravednu plaću za svoj rad, dakle plaću koja mu omogućuje dostojan život u danom društvu, a istodobno njegov proizvod ostane po cijeni pristupačan svima. Ako se to načelo smije protegnuti na sva dobra koja služe zadovoljavanju osnovnih čovjekovih potreba – jer one nisu samo biološke naravi – onda se postavlja ovo pitanje: Što je za dostojan život čovjeka u konkretnoj situaciji potrebno i kako pomoći onima kojima određena materijalna i kulturna dobra nisu dostupna zbog njihovih visokih cijena?

Naglasimo na kraju ono što je implicitno sadržano u pojmu pravedne plaće, to jest da zbog općeg dobra i blagostanja treba »prikladno uskladiti plaće s visinom robne cijene« (MM 79). Zdrava ekonomska politika mora bdjeti nad odnosom plaće – cijene. Jer ako u jednom društvu plaće, a time i potražnja, rastu istim ritmom kao i produktivnost, nema neke unutrašnje opasnosti od inflacije ili deflacije. Ako, međutim, plaće rastu brže od produktivnosti, potiče se rast cijena, a time i inflacija, smanjuju se investicije i povećava nezaposlenost. Isto tako, ako plaće ne prate porast cijena, ugrožava se egzistencija radnika, smanjuje njegova kupovna moć, a time i dohodak proizvođača, što opet znači još veći raskorak između plaća i cijena, manja ulaganja za modernizaciju i proširenje proizvodnje i veću nezaposlenost. Sve su to procesi koji su nama na ovim prostorima, nažalost, vrlo dobro poznati.

LITERATURA

Joseph Höffner, La dottrina sociale cristiana, Edizioni Paoline, Roma, 1979.

Texte zur katholischen Soziallehre. Die sozialen Rundschreiben der Päpste und andere kirchliche Dokumente mit einer Einführung von Oswald von Nell-Breuning, 5. erweiterte Auflage, Butzon & Bercker, Kevelaer, 1982.

–Marie-Dominique Chenu, La dottrina sociale della chiesa. Torigine e sviluppo (1891–1971), Queriniana, Brescia, 1977.

Sve socijalne enciklike citirane prama uobičajenim kraticama.